

La vinya i el vi en la tradició antiga i medieval

En la vinya i el vi els antics establien la relació entre aliment, coneixement i creença.

Cam fa burla de son pare, Noè. Després del diluvi, Noè es va posar a llaurar la terra i va plantar una vinya. Un dia, bevent del seu vi, es va embriagar. Sem i Jafet es van compadir de son pare, però el fill Cam es va riure d'ell, i més tard Noè va maleir Canaan.

De *colo* (infinitiu *colere*, “cultivar”) deriva el llatí *cultura* i els mots “cultiu”, “cultura” i “culte”, en el sentit d'activitat agrícola, corpus de coneixements i veneració al sagrat, aspectes de l'activitat humana que s'apleguen en el vi i la vinya, testimoni, pel biaix de la filologia, de la relació que els antics establien entre aliment, coneixement i creença. Ho il·lustrarem en les ratlles que segueixen.

La Mediterrània medieval. Els pobles cristians de la Mediterrània medieval van heretar de la tradició hebrea, grega, romana i cristiana, una civilització agrària basada en la trilogia del blat,

la vinya i l'olivera. Cadascun d'aquests conreus té la seva història particular, però en conjunt van ser la base de l'alimentació durant l'antiguitat i l'edat mitjana. Entre les poblacions antigues de la Mediterrània el conreu de la vinya oriental està ben documentat.

El Gènesi fa de Noè, pare dels nous pobladors de la terra després del diluvi, el primer viticultor. Precisament, de la iconografia relativa a aquest patriarca destaca l'escena de l'embriaguesa i la conducta dels seus fills, fet que és ensem una lliçó moral i una metàfora per explicar la sort diversa dels pobles descendents dels uns i dels altres. Segons el Gènesi els fills de Noè eixits de l'arca van ser Sem, Cam i Jafet; Cam era el pare de Canaan. Aquests tres eren els fills de Noè i d'ells es va poblar tota la terra. Noè, agricultor, va començar a llaurar la terra i a plantar vinya. Va beure del seu vi, i es va emborratxar, i es va despullar al mig de la seva tenda. Cam, el pare de Canaan, va veure la nuesa del seu pare i va anar a dir-ho als seus germans, que estaven defora; llavors Sem i Jafet, prenent una manta i girant el rostre, li la van posar damunt les espatlles i van cobrir la nuesa del pare sense veure-la. Després, quan Noè es va despertar de l'embriaguesa i va saber el que havia fet el més petit dels seus fills va maleir la seva descendència (Gènesi, 9, 18-27).

Molts passatges de la Bíblia mostren que a Palestina el conreu de la vinya estava molt estès en època preromana i, de fet, altres fonts indiquen que des del neolític i l'edat dels metalls la viticultura es va practicar a tot el Pròxim Orient i en les terres continentals i insulars europees de la Mediterrània oriental. Ho proven fonts literàries com l'*Odissea*, atribuïda a Homer (s. VIII aC). Segons aquest poema, Ulisses es va fet escàpol de les urpes del ferotge Polifem, el ciclop que el volia devorar, emborratxant-lo i cegant-lo. Més que Homer, però, el millor poeta del vi de la literatura grega arcaica va ser Alceo (vers 600 aC). Amb ell, el vi deixa de ser un simple producte alimentari i la viticultura, agronomia, per esdevenir tema literari. I això al mateix temps que el vi guanya significació religiosa. En efecte, els grecs van retre

Dalt, les noces de Canà. Després d'haver escollit als seus primers cinc deixebles, Jesús va anar a una festa de noces. Quan va faltar el vi, Jesús, a causa del prec de sa mare, va transformar l'aigua en vi. Al mig, elevació del calze: fent el que va fer Jesús a l'Últim Sopar, el sacerdot converteix el vi en sang de Jesús. I, a sota, premsa del segle XV, citada en l'Inventari de Jaume Codorniu.

culte a Dionís, déu de la natura, protector de l'agricultura, en especial de la vinya i del vi, i de la procreació. En el seu honor celebraven quatre festes anuals, les petites i les grans dionísies, relacionades amb el cicle vitícola, que culminaven amb representacions teatrals, banquets rituals, consum de vi, orgies i embriaguesa.

El conreu de la vinya va arribar als països de la Mediterrània occidental amb les colonitzacions de grecs i fenicis. D'ells, els romans van aprendre els secrets de la viticultura, que van estendre arreu del seu imperi, i la devoció religiosa al déu del vi, Dionís, que en el panteó romà es convertí en Bacus. Les seves festes, dites bacanals, un culte orgiàstic introduït a Roma a imitació de les festes dionísies (s. III aC), se celebraven amb processons tumultuoses, orgies i embriaguesa. El temor al desordre, inherent a aquestes celebracions, i el seu caràcter místic va inclinar les autoritats a prohibir-les o restringir-les ja el 186 aC. Això no obstant, les bacanals es celebraren fins la fi del segle II.

Finalment, en els inicis de la nostra era el Nou Testament també dóna testimoni del valor que els jueus de Palestina donaven a la cultura del vi. Només cal recordar que, segons l'Evangeli de Joan, Jesús obrà el primer miracle de la seva vida convertint l'aigua en vi en unes noces celebrades a la ciutat de Canà, a Galilea (Joan 2, 1-11), associació, aquesta de l'aigua i el vi, que recorda una pràctica antiga dels pobles mediterranis. Ens referim al costum d'afegir aigua al vi per a rebaixar-ne la graduació i atenuar-ne els efectes, una pràctica que va continuar en època medieval. És clar que el moment culminant de sacralització del vi es va produir durant el sopar de Dijous Sant, quan Crist va compartir el pa i el vi amb els seus deixebles dient-los que era el seu cos i la seva sang (Marc 14, 22-25; Mateu 2, 26-29 i Lluc 22, 19-20). A partir d'aquest acte d'institucionalització de l'eucaristia el vi va adquirir una significació religiosa que, amb la cristianització, esdevindria universal.

L'època medieval. Des de llavors, i sobretot durant l'antiguitat tardana i l'edat mitjana, els cristians, que recollien

l'herència hebrea, grega i romana, van estendre per Europa la cultura i el culte del vi (sang de Crist en l'eucaristia), i el conreu de la vinya fins als límits del possible. Les raons de la seua actuació han estat exposades, però és possible que hi hagi, a més, una causa mai prou explicada: la constatació que el vi era saludable, més que l'aigua en determinades circumstàncies. En efecte, a causa del seu contingut alcohòlic el vi difícilment pot portar gèrmens infecciosos, causants de malalties i epidèmies, el que no es pot pas dir de l'aigua, si no rep el tractament adequat. És possible, doncs, que els anys de verema magra hi hagués sobremortalitat a causa d'un major consum d'aigua en males condicions.

Els Països Catalans no són excepció en aquesta història. Per la seva pertinença al món mediterrani i a la cultura grecoromana i judeocristiana han estat països vitícoles des de l'antiguitat. El conreu de la vinya hi està documentat en època romana, i no es va interrompre ni durant els segles de dominació musulmana, tot i que l'Alcorà prohibeix el vi als musulmans. El cas és que geògrafs i viatgers àrabs i berbers descriuen un paisatge agrícola amb abundància de vinyes, quan no elogiaven directament el seu fruit i fins i tot el suc que destil·la. Així, en l'obra anònima *Dikr bilad al-Andalus wa fadli-ha wa sifati-ha*, que s'inspira en autors dels segles IX-XII, llegim que a la zona de Tarragona en època islàmica s'hi produïa "raïm en gran quantitat i que el suc de la seva fruita no necessitava ser endolcit amb mel ni calia coure'l per a conservar-lo". També, amb referència a les terres de la Franja de Ponent, al-Razí, autor del segle X, parla de llocs "molt ben plantats d'arbres i vinyes". I el mateix es podria dir del País Valencià, segons referències d'Al-Idrisi i al-Himyari.

Quan, en el decurs del segle XII, les forces cristianes de Ramon Berenguer IV van ocupar les terres de la Catalunya Nova, es van apoderar de camps, horts i vinyes que estaven en ple conreu i que el comte va repartir entre els seus homes, i no és difícil d'imaginar que el mateix fenomen es va produir en el segle XIII, en època de Jaume I, a les noves terres de conquesta i colonització de Mallorca i,

València. És clar que si en època musulmana ja s'hi conreava la vinya, en època cristiana el conreu s'hi expansionaria molt més, i això perquè els feudals catalans eren hereus directes d'aquella civilització agrària grecoromana i judeocristiana que hem exposat.

De fet, no caldria anar tan enrere com l'antiguitat per a justificar la riquesa vitícola dels Països Catalans medievals, perquè la societat feudal catalana era gran cultivadora i consumidora de vi des que en el segle IX havia iniciat el creixement agrari, que donaria origen a la civilització medieval. Ho havia fet precisament impulsant el conreu de la vinya i del cereal, i servint-se per això d'un contracte agrari anomenat de complantació. La metodologia d'aquest contracte consistia en l'associació entre els posseïdors de terres ermes i els viticultors per a plantar vinyes. Els propietaris hi posaven la terra i els viticultors el treball, amb el benentès que al cap de set anys, quan les vinyes ja donaven fruit, se'n repartien a mitges la propietat. Aquesta forma prou justa de remunerar el treball es va mantenir en vigor a la Catalunya Vella fins entrat el segle XI, quan la gran transformació anomenada canvi feudal va fer anar avall moltes coses de la societat tradicional, entre les quals l'alt grau de llibertats i propietats assolit per la pagesia prefeudal. Durant el segle XII, quan es produïa la conquesta de la Catalunya Nova, obra d'una societat ja feudalitzada, la complantació cedia terreny a altres fórmules: establiments, arrendaments i mitgeries. Després, en ple segle XIII, aquesta cultura notarial passaria a ser patrimoni comú de tots els Països Catalans.

L'establiment, hereu de l'antiga precarietat de l'època prefeudal, era un contracte en virtut del qual el senyor establiment cedia la terra o vinya amb caràcter perpetu o a llarg termini a canvi d'un pagament d'entrada i una renda o cens anual. L'establert obtenia amb la cessió uns drets de domini útil que al seu torn podia alienar, a canvi, això sí, de respectar els drets de domini directe o eminent del senyor, en particular els cens i la fadiga de trenta dies: facultat que el senyor es reservava el dret d'adquirir el domini útil en cas que l'establert el

posés a la venda. L'arrendament era un contracte temporal pel qual el senyor cedia la terra o vinya a canvi d'un cens o renda anual, sense cap altre lligam, de manera que l'arrendatari no adquiria més drets que l'usdefruit temporal sobre la terra o vinya arrendada, la qual no podia alienar (donar, empenyorar, vendre, deixar en herència). La mitgeria o parceria consistia en la cessió temporal de l'ús d'una terra o vinya a canvi d'una part proporcional de la collita, proporció que variava en funció de les inversions que el senyor atorgant feia cada any en les despeses del conreu. La norma era que si contribuïa a sufragar la meitat de les despeses, podia obtenir la meitat de la collita. Tots aquests contractes podien prendre de la vella complantació l'obligació de plantar la vinya, però ara el viticultor ja no veia compensat el seu esforç amb l'obtenció de la meitat de la vinya en propietat.

Sigui com sigui, la societat catalana es va servir d'aquests contractes per estendre la vinya arreu dels Països Catalans i, quan calgué, els notaris van barrejar elements d'uns i altres contractes per confeccionar acords a mida: adaptats a cada situació. Calia fer-ho perquè la societat avançava a passos de gegant, i es transformava. Homes de ciutat, abocats al món dels negocis, no menyspreaven invertir en l'adquisició de terres o vinyes que explotaven mitjançant esclaus o jornaleros o les sotsestablien o sotsarrendaven. És clar que aquesta intensificació i extensió del conreu de la vinya ja no s'explica només per tradició cultural i propaganda religiosa. Cal afegir que en aquella societat diversificada, en què avançava la divisió social del treball, es precisava de productes agropecuaris duradors. En aquest sentit, el vi ofería l'avantatge de ser un producte que es podia emmagatzemar força temps, transportar a llargues distàncies i vendre segons les conjuntures de mercat. Es tractava d'un producte mercantil amb el qual es podia especular i que podia donar guanys als propietaris de la terra vitícola, als intermediaris en les explotacions, als viticultors, als vinaters o mercaders de vi, als taverners i a les hisendes senyorials i municipals que no van trigar a descobrir les possibilitats fiscals que el mercat del

vi els ofería. El vi arribava al mercat de la vila i de la ciutat procedent de la vinya de les vinyes del propi terme municipal o de la pròpia àrea de mercat, i no pas poques vegades venia de més lluny: a Catalunya, per exemple, arribava vi d'Occitània (Marsella, Tarascó, Agde, Narbona) i vi grec o malvasia, molt apreciat i molt car, que probablement procedia de Nàpols. I el vi del Principat s'exportava al seu torn al Magrib, particularment a Tunis i Bugia, potser per al consum de les colònies de catalans que hi havia, i a Mallorca.

En resum, el conreu de la vinya i la cultura del vi té arrels antigues a les nostres terres, tan antigues que, quan, a finals de l'edat mitjana, clergues com Vicent Ferrer predicaven a les masses, evocaven sense pretendre-ho aquesta antiguitat en citar una i mil vegades la Bíblia i recordar la paràbola dels vinyataires ingrats (Mateu 21, 33-45; Marc 12, 1-12, i Lluc 20, 9-19) i l'al·legoria de la vinya: "Jo sóc el cep vertader i el meu pare és el vinyataire. Tot sarment que en mi no porti fruit, el tallarà; i tot el que doni fruit, el podarà, perquè doni més fruit" (Joan 15, 1-2). Es continuava així sacralitzant el vi, perpetuant la triple significació del mot cultura: conreu, coneixement i culte.

Josep Maria Salrach
Universitat Pompeu Fabra